

ՎԱՐԱԳ Դ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ, ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻ
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, Երեւան, 1981 (214
էջ) :

Հաւանաբար հայոց լեզուի պատմութեան քննութիւնը հայագի-
տութեան ամենէն քիչ ուսումնասիրուած մարզերէն մէկն է, իսկ գրա-
կան լեզուի պատմութիւնը՝ գրեթէ «խոպան» բնագաւառ մը, եթէ հաշ-
ուի չառնենք հատ ու կենտ ուսումնասիրութիւններ, ինչպիսին է Ար-
տաշէս Պապոյեանի «Պարոյր Սեւակի Զափածոյի Բառապաշարը» (Երե-
ւան, 1970) :

Ինչ խօսք որ հայոց գրական լեզուի պատմութիւնը ինքնին հըս-
կայածաւալ ու բազմաշերտ ամբողջութիւն մըն է, ուր հայոց լեզուն
կարելի է քննել տարբեր ժամանակներէ սկսած, զանազան հանգրուան-
ներէ անցած բազմաբնոյթ հատուածներու ու ճիւղաւորումներու մէջ :

Լեզուն կենդանի երեւոյթ է, հասարակական հաղորդակցման
միջոց, ու լեզուամտածողութեան արտայայտութիւն, կապուած՝ տը-
եալ ժողովուրդի կենսունակութեան ոլորտին, համամարդկային յա-
ռաջխաղացքին եւ ընկերային պարունակին հետ :

Բարեբախտաբար, վերջին տասնամեակներուն, յատկապէս Հայրենի լեզուաբաններ ու քերականներ հետամուտ են Հայ լեզուաբանութեան այս մարզը՝ կենդանի գրական լեզուն ուսումնասիրել ու հետազօտել, նիւթ կամ թեզ ունենալով ժամանակակից գրողներ կամ հեղինակներ:

Միւս կողմէ, որքան կարեւոր եւ անյետաձգելի պիտի ըլլար ուսումնասիրութեան կարկիւր Հասցնել մինչեւ այնպիսի լուսաւոր ու պայծառ շրջաններու, — երբ Հայ գրական լեզուն կ'ապրէր իր երանութեան գագաթնակէտը, — ոչ միայն անոր համար որ ունէինք բիւրեղ, կատարեալ, հարուստ ու ճկուն լեզու մը, այլ գնահատում մը կատարելու տուեալ ժամանակաշրջաններուն եւ արժեւորում մը՝ տիտանական հեղինակներուն մասին:

Ասիկա Հայոց լեզուի պատմագրութեան պարտքն է, լեզուաբաններուն հրամայական գործը, ցոյց տալու համար այդ շրջաններուն նաեւ լեզուաճանաչական առանձնայատկութիւնները, երանգներն ու յատկանիշները, գրականութեան, քննադատութեան, պատմութեան, փիլիսոփայութեան ու մանկավարժութեան գուգահեռ:

Այս առումով ուշագրաւ աշխատասիրութիւն մըն է Հայրենի ականաւոր լեզուաբան՝ Վարազ Առաքելեանի «Ակնարկներ Հայոց Գրական Լեզուի Պատմութեան» գիրքը, ուր գիտական համապարփակ քննութեան ենթարկուած է գլխաւորաբար Ե. դարու Հայ մատենագիրներու լեզուն ու ոճը:

Պարզ է թէ ժամանակաշրջանը խիստ էական նշանակութիւն ունի Հայ ժողովուրդին համար, որովհետեւ ան «ծննդոց»ը կ'աւետէ Հայ ժողովուրդին՝ Հայ գիրի ու գրականութեան ստեղծումով, որ գրաւականը դարձաւ Հայ ժողովուրդի լինելութեան ու գոյատեւման:

Աշխատասիրութիւնը ունի երեք գլխաւոր բաժիններ, համապատասխան ենթամասերով, ուր առանձին-առանձին քննուած են՝ գրական լեզուն ու անոր հետ առընչուած խնդիրները, հիմնուած՝ ժամանակակից լեզուապատմութեան նոր տուեալներուն վրայ, երկրորդ՝ Ե. դարու գրական լեզուն, որպէս գրական ու խօսակցական արտայայտչամիջոց, եւ երրորդ՝ Ե. դարու Հայ մատենագիրներու լեզուն ու ոճը, եւ անոնց բնորոշիչ կողմերը:

«Ներածութիւն» (էջ 5-58) ընդարձակ բաժնով, լեզուաբան Առաքելեան նախ կ'անդրադառնայ առհասարակ գրական լեզուի պատմութեան ուսումնասիրութեան խնդիրներուն, ապա եւ յաջորդաբար՝ գրական լեզուի համաժողովրդական բնոյթին, գրական ու գրաւոր լեզուներու փոխ-յարաբերութեանց, բարձր ու պարզ ոճերու գրական լեզուի տարատեսակներուն ու անոնց կառուցուածքին, գրական լեզուի կապին՝ ժողովուրդի պատմութեան ու համաժողովրդական խօսակցա-

կան լեզուին, գրական լեզուի արտայայտութեան ճշգրտութեան, խօսակցական, գրական լեզուներու ու բարբառի առնչութիւններուն՝ իրար նկատմամբ, գրական լեզուի ու ժարգոնի կապակցութիւններուն, գրական լեզուի գործառական ոճերուն՝ հաղորդակցման տարբեր միջոցներով ու լեզուական առանձնայատուկ կիրարկութիւններով, գրական լեզուի ժողովրդայնութեան, առանց որուն լեզուն չի կրնար դառնալ հաւաքականութիւններու հաղորդակցման միջոց:

Նոյն բաժնին մէջ, գիտնական լեզուաբանը ծանօթութիւններ կու տայ ընդհանրապէս գիրի ստեղծման, անոր ժամանակագրութեան, քերականական երանգներուն ու նշանագրութեան մասին, ապա տալով պատմականը հայ գիրերու ստեղծման ու ստեղծիչին, ինչպէս նաեւ նախամետրոպեան գիրերու ու դանիէլեան նշանագիրերու:

Երկրորդ բաժինը՝ (Ա. Գլուխ, էջ 59-116), նուիրուած է Ե. դարու գրական լեզուին՝ գրաբարին, ուր ուսումնասիրողը հիմնուելով պատմական աղբիւրներու ու տուեալներու վրայ, կու տայ ժամանակաշրջանի հին հայերէնի գրական ըլլալու փաստը՝ իր ինքնուրոյն ու թարգմանական գրականութեամբ, ինչպէս նաեւ լեզուական ոճերով, բառակազմութեան միջոցներով ու թարգմանական արուեստով:

Այնուհետեւ, լեզուաբանը կը ներկայացնէ գրաբարը իբրեւ համաժողովրդական խօսակցական լեզու, «որի բառապաշարի գերակշռող մասը, յարատեւելով, հարստացրել է մեր նոր գրական լեզուն եւ դարձել նրա բառապաշարի կորիզն ու հիմնական բառաֆոնտի հարստութիւնը», տալով ճիշտ օրինակներու ու ստուար բառերու զուգորդութիւններ, զանոնք ընդհանրապէս մէջբերելով տուեալ ժամանակաշրջանի մատենագիրներու գրութիւններէն կամ ուսումնասիրող լեզուաբաններու հաւաքագրումներէն:

«Գրաբարը եւ Բարբառները» ենթամասին մէջ, Առաքելեան փորձած է Ե. դարու գրական լեզուին մէջ գործածուած եւ սակայն քաղաքացիութիւն չստացած որոշ բառերու գոյութիւնը կապել բարբառներու հետ, տրուած ըլլալով որ անոնցմէ մաս մը գոյութիւն ունի ժամանակակից բարբառներու մէջ:

Նշանակալից է որ գրաբար-բարբառ յարաբերութիւնները չեն սահմանափակուիր լոկ բառային փոխառութիւններով, այլեւ՝ քերականական կարգերով:

Տալէ ետք հայոց գրական լեզուի պատմութեան հիմնական շրջանաբաժանումը (գրաբար, միջին հայերէն եւ նոր գրական լեզուի երկճիւղ շրջան), լեզուաբան Առաքելեան կը ներկայացնէ այն քերականներն ու լեզուաբանները, որոնք զբաղած են այս հարցով (Ա. Բագրատունի, Ա. Այտրնեան, Հ. Աճառեան, Գ. Զուհակեան), քննարկելով իւրաքանչիւրի տեսակէտը:

«Դասական կամ Ոսկեդարեան Հայերէնի Խնդիրը» ենթամասով Առաքելեան կը ներկայացնէ Վիեննայի ու Վենետիկի Մխիթարեաններուն լեզուա-ոճական հայեացքները գրաբարի նկատմամբ: Հեղինակը կը դիրքորոշուի ի նպաստ վենետիկեան ուղղութեան, բաժնելով Հայր Արսէն Բագրատունիի տեսակէտը, որ «հայ գրականութեան նկատմամբ խտրականութիւն» կը նկատէ վիեննացիներու այն պնդումը, թէ՛ «Ե. դարի առաջին կէսի գրականութիւնից դուրս չկայ այնպիսի գրականութիւն, որի լեզուն օրինակելի լինի»:

Այս գլխուն վերջին բաժինով, Առաքելեան կը ներկայացնէ Ե. դարու հայ ինքնուրոյն ու թարգմանական գրականութեան դասերու բաժանումը ըստ ոճական յատկանիշներու, թուելով այն հեղինակները, որոնք զբաղած են այս կալուածով, միաժամանակ տալով պատկերներ եւ օրինակներ տարբեր մատենագիրներու գործերէն:

Որոշապէս ամենէն յատկանշական, շահեկան ու նորարարական բաժինը կը հանդիսանայ Բ. Գլուխը (էջ 117-214), ուր հմուտ լեզուաբանը առարկայական ու գիտական հիմունքներով ներկայացուցած է Ե. դարու հայ եօթը տիտան մատենագիրներու լեզուն ու ոճը (Եզնիկ, Կորիւն, Ագաթանգեղոս, Փաւստոս Բիւզանդ, Սորենացի, Եղիշէ ու Փարպեցի):

Առաքելեան Ե. դարու հայ մատենագիրներու մասին հետեւեալը կ'ըսէ, անշուշտ, բազմաթիւ օրինակներու լոյսին տակ քննելէ ու եզրակացութիւններու յանգելէ ետք.

1— «Եզնիկ Կողբացու լեզուն ու ոճը համարուել է հայ հին գրական լեզուի ամենակատարեալ օրինակը», որ «... մինչեւ վերջ միեւնոյն մակարդակի վրայ է մնում»:

2— Ժշդելէ ետք Կորիւնի, Ագաթանգեղոսի ու Բիւզանդի լեզուաոճական նմանութիւններն ու ընդհանրութիւնները, Առաքելեան կը հաստատէ թէ առաջինը որեւէ առընչութիւն չէ ունեցած միւսներուն հետ: Իսկ անդրադառնալով անոր լեզուին ու ոճին, Առաքելեան կ'ըսէ. «Կորիւն Աստուածաշնչեան պարզ ու վճիտ հայերէնին հակադրեց խրթնաբանութիւնը, Եզնիկեան կուռ ու կանոնիկ դասական լեզուի դիմաց մէջտեղ դրեց հայերէնի ոգուն անհարազատ անկանոնիկ մի խճողուած հայերէն», դառնալով նաեւ «խրթնաբան ոճի հիմնադիրը մեր գրականութեան մէջ»:

3— Անհիմն նկատելէ ետք Ագաթանգեղոսի գիրքի «թարգմանութիւն» ըլլալը, Առաքելեան լուսարձակի տակ կ'առնէ յատկապէս անոր լեզուի բառապաշարային կողմը, զայն նկատելով «մեծ հարստութիւն» մը, որ ժառանգուած է մեզի:

4— Նշելէ ետք Փաւստոս Բիւզանդի լեզուաոճական թերութիւններն ու շեղումները, հեղինակը կը նշէ թէ նման զարտուղութիւններ

գլխաւորաբար երեւելի են կրօնական պատմումներուն մէջ, այլապէս՝ «երբ... անցնում է կեանքի, կենցաղի, առօրեայ երեւոյթների հաղորդմանը, այդ բոլոր լեզուական թերութիւնները իւրայատուկ գոյն ու երանգ, շարժունութիւն ու աշխուժութիւն են հաղորդում նրա ոճին»:

5— Ընդունելէ ետք թէ Սորենացիի լեզուն զերծ չէ յունարէնի ազդեցութենէն ու կարգ մը լեզուական շեղումներէ, Առաքելեան՝ Սորենացին կը նկատէ «այն սահմանակէտը, ուր (նախորդներու) այդ լեզուական հարթութիւնը վերջանում է, ու մեր առջեւ կանգնում է գրական մի բարձունք իր լեզուաոճական նորութիւններով եւ ուղղութեամբ»:

6— Ճշդելէ ետք Եղիշէի Ե. դարու մատենագիր ըլլալու իրողութիւնը, Առաքելեան անդրադառնալով անոր լեզուին, կը հաստատէ թէ, թէեւ «ճապաղ ու անկապակից մասերը քիչ չեն, բայց բոլոր դէպքերում Եղիշէի լեզուն զերծ է խրթնաբանութիւնից, անհասկնալի ու մութ հատուածներից»:

7— Զուգորդում մը կատարելէ ետք Բիւզանդի ու Փարպեցիի ոճին ու խօսքին միջեւ, Առաքելեան օրինակներով կը հաւաստիացնէ թէ երկրորդը «իր գիրքը գրել է շատ մաքուր գրաբար հայերէնով, միայն երբեմն կիրառել է ժողովրդախօսակցական բառեր, դարձուածքներ, քերականական ձեւեր, շարադասութիւն ու համաձայնութիւն», եւ ապա՝ «Փարպեցու խօսքը աւելի կիրթ է ու կազմակերպուած, զերծ է կցկտուրութիւնից ու անկապակցութիւններից, աւելորդ զարդերը խորթ են նրան»:

Ներկայացուած այս ուսումնասիրութիւնը ինքնին փաստ մըն է, որ հայրենի քաջատեղեակ լեզուաբանը յաջողած է գիտական խորաթափանց չափանիշներով, ինքնուրոյն դատումներով եւ իւրայատուկ հետեւողութեամբ բացայայտել Ե. դարու հայ գրական լեզուին պատմութիւնն ու անոր հետ կապուած լեզուի ու ոճի խնդիրները:

Ուսումնասիրութիւնը շատ բան պիտի շահէր, եթէ լեզուաբանը իր եզրակացութիւնները, հետեւութիւններն ու միտքերը աւելի յստակացուցած ու ամփոփուած ձեւով շարադրէր ու դասաւորէր՝ իւրաքանչիւր կնճռոտ հարցի մը պարագային, ինչպիսին կը տեսնենք մատենագիրներու լեզուն ու ոճը քննած ատեն:

Յամենայն դէպս, խիստ նշանակալից ներդրում մը ընդհանրապէս հայագիտութենէն ներս, ու մասնաւորապէս հայոց լեզուի քննութեան մէջ, որ ինքնատիպ բարենիշ մը կ'արձանագրէ յօգուտ վաստակաշատ ու բազմահեղինակ լեզուաբան Վարագ Առաքելեանին: